

---

*Петро
Йолон*

ОСОБИСТІТЬ ЗМІНЮЄ ЕПОХУ

Життєвий шлях неординарної особистості вирізняється тим, що в ньому неодмінно відстежуються дві важливі взаємно пов'язані тенденції, які виражають сенс цього шляху й визначають місце особистості в суспільно-історичному процесі. Перш за все, у ньому, як у краплині води, віддзеркалюється зміст епохи з усіма її суперечностями, вантажем минувшини, турботами сьогодення. Друга тенденція виступає своєрідною проекцією неординарної особистості в інтерсуб'єктивну сферу, де вона вибудовує новий світ відповідно до своїх когнітивних бачень і ціннісних орієнтацій. Дієво екстраполюючи ці тенденції на суспільне буття в цілому, неординарна особистість формулює нові змісти доби, надає їй нових обрисів та раціональних мотивів до поступу. У справедливості цих слів переконуєшся одразу, коли знайомишся з життєвим шляхом і занурюєшся в наукову творчість неординарної особистості Мирослава Володимировича Поповича.

Мирослав Попович належить до тієї когорти людей, вчених суспільствознавчого профілю, яким випала непроста і водночас щаслива доля жити й працювати в історичну добу крутих поворотів у розвитку українського суспільства. Починаючи з другої половини минулого століття наша країна пережила низку переломних періодів, коли докорінно змінювалися основні характеристики суспільного буття та національної свідомості, а разом з ними — буття та свідомість людини. Вони набу-

вали нових рис, коли внаслідок краху одноосібної тиранії з'явилися ост-ривці свободи, у тому числі академічної, що плекали манкі надії на вільний соціальний, національний, культурний і духовний розвиток. Одначе змінам не судилося стати незворотними, і дух свободи, ще не набравши повної сили неминущого суспільного надбання, був нещадно придушений. Країна знову поринула в сутінки економічної, політичної та культурної стагнації, духовної та моральної кризи.

Багаторічний процес повсюдного занепаду дійшов свого логічного завершення. Викликана нездоланими економічними труднощами, так звана перебудова знайшла вихід у закономірному краху «суспільства розвиненого соціалізму», зникненні «нової історичної спільності — великого радянського народу» та штучно злітованої «світової соціалістичної системи». Для України відкрилася епоха стрімких перемін і нового відліку часу — епоха утвердження незалежності, докорінної трансформації усіх сфер суспільного буття, епоха національного та культурного відродження. Процеси відбувалися й відбуваються складно, суперечливо, з неодноразовими відкочуваннями назад. Кожний крок уперед дається з великими труднощами й напруженням сил. Тягар тоталітаристських парадигм усе ще помітно впливає на суспільну свідомість і психологію людей. Країна перебуває у стані пошуку свого історичного шляху та місця у світовому устрої.

Відстежуючи творчий шлях і кар'єрні стежки Мирослава Поповича, черговий раз переконуюєшся у справедливості слів Гегеля, який афористично визначив філософію як епоху, схоплену думкою. У наукових працях М. Поповича, у їхньому змісті, у тематичній та ідейній спрямованості, як у краплині води, віддзеркалюються всі ті особливості нашої новітньої історії, що ними позначені пройдені нелегкі дороги. Трансформуючись у різнопланові виміри особистості, вони стають, разом із тим, примітними віхами його творчості, духовного зростання і суспільно значущої діяльності.

Вибір спеціальності, яка визначила сенс усього життя Мирослава Поповича, не був випадковим. Виростаючи в інтелігентній родині, де панував високий інтелектуальний дух, Мирослав із дитячих років долучився до серйозної літератури й виробив у собі смак до розмірковувань, у ньому зачався «хробачок» допитливості до всього незвіданого та таємничого. Реалії воєнних і повоєнних років, коли закладались екзистенційні підвалини особистості філософа, породили нестримне бажання збагнути суть навколишнього, зрозуміти світ, в якому він жив, пояснити причинно-наслідковий ланцюг пережитих подій, з'ясувати хоча б для себе сенс людського життя. Таким устремлінням найповніше відповідала філософія та логіка, із зачатками яких він познайомився ще в школі.

Здобувши 1953 року університетську логіко-філософську освіту й отримавши диплом із відзнакою, М. Попович був відряджений для викладацької роботи до середньої школи села Золотий Потік, що на Тернопіль-

щині, викладати історію, яка не була для нього базовим фахом. Можна було б подумати, що тут мало місце звичайне собі непорозуміння, якби не добре відомий і дуже простий факт: на той час професійні філософи та логіки були незапитувані в державі. У середніх школах філософію, зрозуміло, не викладали, а логіку незабаром було вилучено з навчальних програм. У вищих навчальних закладах до викладання філософії допускали тільки ідеологічно «загартованих» і політично перевірених осіб. Такими здебільшого були демобілізовані політпрацівники, випускники партійних шкіл і в ліпшому разі — уцілілі після репресій тридцятих років вихідці із лав червоної професури. Зрозуміло, до жодної з цих категорій М. Попович на той час не належав. Ясна річ, що праця на Заході України, на соціальних теренах, ще не пошкоджених остаточно катком більшовицького тоталітаризму, відкрила молодій освіченій людині нові історичні горизонти, убезпечила від примітивного конформізму так званої радянської людини.

Працюючи сільським учителем і присвятивши свій робочий час вихованню дітей, Мирослав Попович не втрачає інтересу до логіки й філософії. Він серйозно зацікавлюється сучасною зарубіжною філософією, що було спробою розірвати зачароване коло ідеологічної догматики. Вільно володіючи іноземними мовами, що на той час було неабиякою рідкістю, він багато (точніше стільки, скільки це було доступним для сільського інтелігента того часу) читає франкомовну літературу, знайомиться з немарксистськими філософськими течіями й філософськими поглядами західних мисленників. Не випадково, навчаючись в аспірантурі, він працював у філософській галузі, яку тоді називали «критикою сучасної буржуазної філософії». Штучно втиснута у прокрустове ложе ленінсько-сталінських «прописів» і оголошена єдино науковою, офіційна філософія вкрай звузила проблемне поле досліджень, не залишаючи жодної шпарини для свободи творчості. Для допитливого розуму вона не могла стати відправним пунктом філософської рефлексії. Більш адекватну постановку проблем, що відповідали духові часу та стимулювали філософське мислення, можна було віднайти в лоні «проскрибованої» зарубіжної філософії. Однак долучитися до обговорення проблем, аналізованих західними мислителями, увести в науковий обіг здобутки світової філософії, було можливо за тих умов лише у формі критики так званої буржуазної філософії. Виробилося навіть специфічне філософське ноу-хау, що характеризувало пошукову методу тогочасної радянської філософії за такою схемою: буржуазні філософи пропонують ті чи ті філософські ідеї, відповідно їх обґрунтовуючи, проте як ідеї, так і обґрунтування є хибними, бо не відповідають марксизмові-ленінізму. При цьому цитуються значні уривки з критикованих творів, які говорять самі за себе. Особлива синтагматична логіка компендіуму цитувань давала зрозуміти, що саме ортодоксальна марксистсько-ленінська ідеологія не відповідає світовим реаліям, бо іг-

норує проблеми, що їх висувують потреби суспільно-історичної модернізації. Тому багато українських і російських філософів радянських часів, котрі здобули авторитет у науці, починали саме з критики «сучасної буржуазної філософії», розширюючи і збагачуючи проблематику вітчизняних наукових досліджень. Крім того, критика «буржуазної філософії» забезпечувала від імовірних репресій через порушення ідеологічних табу і, по суті, була способом інтелектуального виживання.

«Критичний» період Мирослава Поповича — період його становлення як ученого, початку його наукової кар'єри, пошуку свого місця у філософії — припадає на 1957—1964 роки. У цей час він пише й публікує чимало великих і малих праць, присвячених критичному аналізу деяких філософських концепцій, що мали помітний вплив на Заході. Серед книжок зазначу два монографічні дослідження: «Похід проти розуму» (1960) та «Проти сучасних критиків марксистського матеріалізму» (1964). Перша з цих книг була підготовлена на основі кандидатської дисертації, захищеної в 1960 році. Вона була присвячена критичному розгляду відомих концепцій французького ірраціоналізму, зокрема Анрі Бергсона, Жана-Поля Сартра, Альбера Камю, Габрієля Марселя, Жака Маритена, Теяра де Шардена, Мориса Мерло-Понті та інших, у чій працях аналізувались актуальні проблеми людської екзистенції, політичної онтології та політичної антропології.

Працюючи над осмисленням ідей, що їх висувала світова філософія, М. Попович дедалі більше зосереджує свій пізнавальний інтерес на актуальних проблемах логіки, методології та філософії науки, що поставали у зв'язку з бурхливим розвитком математики та природознавства середини і другої половини ХХ століття. Цьому безперечно сприяла й так звана хрущовська відлига, яка помітно послабила ідеологічні зашморги. Для М. Поповича починається період наукової зрілості, коли він позиціонує себе як самодостатній дослідник, здатний творчо аналізувати реалії, що складаються в науковому пізнанні та в соціальній практиці, вбачати в них актуальні філософські проблеми, порушувати їх і розв'язувати.

Велику роль у реалізації творчого потенціалу Мирослава Поповича відіграв прихід у 1962 році до київського Інституту філософії в якості директора видатного філософа Павла Копніна, одного з ревізорів марксистсько-ленінської догматики, орієнтованого на ліберальну раціоналістичну традицію. В Інституті філософії утворилася група науковців, котрі зосередилися на розробленні проблем логіки наукового пізнання. Першим резонансним підсумком цієї роботи стало видання колективної праці «Логіка наукового дослідження» (1965), у якій одним із відповідальних редакторів і керівників авторського колективу був М. Попович. Праця відзначається тим, що в ній засобами формального та концептуального аналізу досягається реконструкція наукового дослідження як логічно послідовного процесу, відстежується рух пізнавального процесу від генези проблеми і фор-

мування емпіричної бази, через різні ступені абстракції до вищих рівнів синтезу та структуризації знання — до наукової теорії, системи теорій, наукової картини світу. При цьому продуктивно використовувався методологічний потенціал діалектики, однак не примітивізованої та вульгаризованої, а діалектики, виробленої та презентованої представниками класичної німецької філософії, зокрема, І. Кантом, Г. Гегелем, а також К. Марксом у його раніше замовчуваних працях, насамперед ранніх. У цій книзі М. Попович актуалізує малодосліджену на той час проблему становлення, функціонування та розвитку наукових теорій. Він глибоко аналізує сутнісні характеристики теорій, серед яких формальна правильність, досвідна перевірюваність та змістова істинність, границі розвитку наукових теорій, форми їх прояву та способи визначення. Незабаром він видає окрему працю «Про філософський аналіз мови науки» (1966) і на її основі в 1967 році захищає докторську дисертацію. Спираючись на логічний доробок представників Віденського гуртка, роботи Г. Фреге та Б. Расела, М. Попович поглиблює поняття мови науки й адекватніше пристосовує його до відображення процесів математизації та кібернетизації природознавства, до дедалі ширшого використання математичних і логічних формалізмів у науковому пізнанні в цілому. Він застосовує синтаксичний підхід (в логічному розумінні слова) для з'ясування природи логічних труднощів, що виникали в математиці та природознавстві, й розглядає методи, які можна використати для їх усунення.

Доробок українських філософів стає помітним не тільки в Радянському Союзі, а й за його межами. У зв'язку з цим у середині 60-х років минулого сторіччя постає явище, позначене вже в пострадянські часи брендом «Київська філософська школа». Принагідно слід зазначити, що її виникнення ані тоді, ані пізніше не пов'язувалося з успіхами якогось одного, окремого філософського напрямку в якійсь конкретній установі. Поява такого роду школи означала, що на філософській карті Радянського Союзу з'явився ще один центр, де пробивається творча, жива думка, не обтяжена ідеологічними ритуалами. Терміном «Київська філософська школа», по суті, позначали наукові досягнення, окрім згаданого, і в деяких інших філософських напрямках досліджень, зокрема, у розробленні філософських питань природознавства, історії української філософії та національної культури, перші результати в галузі конкретної соціології, до становлення якої як академічного наукового напрямку Мирослав Володимирович доклав чималих зусиль. Піднесення української філософської думки того часу поза всяким сумнівом пов'язане з іменами Павла Копніна та Мирослава Поповича.

Серед усього різноманіття авторських публікацій М. Поповича помітним явищем стали його монографії «Логіка та наукове пізнання» (1971) і, особливо, «Філософські питання семантики» (1975). Першорядна важливість зазначених книг полягає в тому, що в них здійснюється глибо-

кий логіко-методологічний аналіз якісних зрушень у науці ХХ століття, виражальних засобів та категоріальних форм наукового мислення, мовних каркасів теоретичного знання. У цих працях систематично викладена логічна теорія значень мовних виразів як правильно побудованих послідовностей знаків у системі будь-якої, природної чи штучної, мови. У контексті логічної теорії значень розглядається природна мова та її виражальні можливості, роль мовних знаків в інтелектуальних операціях, співвідношення мови й думки, «мовне мислення», етнічна семантика мов. Мирослав Попович з'ясовує характеристики мови логіки та смисл її законів, логічних функцій, побудови семантик окремих, зокрема модальних, логічних числень, оцінює методологічний потенціал семантики «можливих світів».

У кожній науці запропоновані новації мають необхідним чином поширюватися і завойовувати визнання. У середовищі українських філософів та вчених із конкретних наук, які творчо працюють над осмисленням проблем, порушуваних сучасністю, діалог ґрунтувався на принципових засадах неупередженості та взаємопорозуміння. Що ж до взаємовідносин із владою, то ситуація була напружена і загрозна.

Компартійні кола з великою підозрою ставились до оригінальних новаторських досліджень, вважаючи їх апіорі небезпечними для комуністичної ідеології та чинного ладу. Влада пильно стежила за роботою гуманітаріїв і рішуче боролася за «чистоту» марксизму-ленінізму. За свої філософські новації провідні науковці Інституту філософії, до них належав і М. Попович, зазнавали гострих ідеологічних нападків та політичних звинувачень, різних форм переслідувань і тиску. У цьому партійним органам «успішно» допомагали ортодокси з цеху «охоронницької» філософії. Сьогодні було б гріхом не пом'янути серед особливо завзяятих із них директора Інституту історії партії при ЦК КПУ І.Д. Назаренка, завідувача кафедри філософії Д.Х. Острянина, професорів Ф.Ф. Єневича та О.В. Шугайліна з Київського університету, професора Г.М. Логвіна з Української сільгоспакадемії, завідувача кафедри філософії з Київського політехнічного інституту В.І. Войтенка, доцентів М.С. Пастуха і М.К. Скудара з Вищої партійної школи при ЦК КПУ. Вони постійно виступали в партійній пресі та писали листи-доноси до ЦК КПУ, вимагаючи «рішуче засудити ревізіоністів і провідників буржуазної філософії» в країні. М. Поповичу закидали відступ від принципу партійності в науці, запозичення із Заходу позитивістської проблематики, пропаганду «антинаукової» ідеї множинності істини (так потрактовували вони важливу логіко-семантичну проблему істинності багатозначності неklasичних логічних формалізмів), відхід від ленінської теорії відображення та критерію практики і т. д., і т. ін. Для тих часів то були тяжкі звинувачення, й вони тягли за собою серйозні наслідки, політичні репресії, аж до тюремного ув'язнення. Цим пояснюється наявність парадоксу, котрий полягав у тому, що нова тематика та її розробки

насправді далеко виходили за межі марксистсько-ленінської філософії, у багатьох аспектах суперечили їй, однак науковцям задля власного захисту доводилося заперечувати це, доводити й публічно заявляти, що вони працюють в межах діалектичного матеріалізму.

Не останньою чергою і парадоксальним чином загострила ситуацію «Празька весна». Партійні зверхники СРСР, зненацька заскочені чехословацьким експериментом й суспільним резонансом філософських засад чеського «ревізійнізму», були змушені визнати активний вплив філософських рефлексій на громадську думку та поведінку суспільства і для попереджувального знешкодження небезпечної «ересі» ухвалили чимало погрозових постанов. А справжні фахівці-філософи відчували натхнення стосовно вибору актуальної проблематики філософських досліджень.

Незважаючи на гострий партійно-ідеологічний пресинг, теоретичні розвідки в галузі логіки, методології та філософії науки тривали, розширювалися і поглиблювалися. Наприкінці 60-х і на початку 70-х років вони результувалися появою академічного логіко-методологічного руху, що об'єднував вчених із багатьох галузей — математики й кібернетики, теоретичної фізики й біології, філософської й формальної логіки, нетрадиційних структуралістської лінгвістики та структуралістської культурології. Здійснювалися спільні дослідження, проводилися спільні семінари, теоретичні конференції, симпозиуми. На них відбувалося ґрунтовне обговорення загальної міждисциплінарної логіко-методологічної проблематики, яка рівною мірою зацікавлювала усіх. М. Попович, котрий після переходу П. Копніна на роботу до Москви в 1968 році очолив відділ логіки наукового пізнання (у подальшому його назва змінювалася), став однією з провідних постатей цього руху. Він завойовує науковий авторитет у радянській академічній науці та здобуває визнання у світових логіко-методологічних колах.

У цей період яскраво виявляється таланти Поповича як організатора науки. Завдяки цьому Київ виступив науковим та організаційним центром проведення переважної більшості Всесоюзних симпозиумів з логіки, методології та філософії науки. У 1971 році М. Поповича обирають членом керівного органу Відділення логіки, методології й філософії науки Міжнародного союзу історії та філософії науки, де він виступає активним учасником і одним з організаторів міжнародних конгресів з цієї проблематики. Як член Радянського національного комітету бере активну участь у підготовці та проведенні V–VII Всесвітніх філософських конгресів.

Трансформаційні процеси, що розгорнулися в Радянському Союзі та Україні в другій половині 1980-х років, створили нові історичні реалії. Для України вони завершилися здобуттям державної незалежності та створили сприятливі передумови для вільного демократичного розвитку, соціального та національного відродження. За радянських часів М. Попович не був дисидентом в прийнятому тоді значенні, тобто відкритим критиком

тоталітарного режиму та панівної ідеології, але він, безумовно, був вільнодумцем, для якого критерії істини й моральності важили більше за особисті мирські блага. Тому Мирослав Попович гаряче відгукнувся на процеси, що обіцяли кардинально змінити таку непривабливу реальність. Із притаманною йому самовідданістю він занурився у громадсько-політичне життя на цьому переломному етапі української історії, докладаючи зусиль до прискорення бажаних змін. У 1989 році він активно працює в рамках так званої Демократичної платформи, що становила внутрішню опозицію до КПРС, виступає одним із засновників Народного Руху України і стає головою першого його осередку — Київської міської організації, яка відіграла роль вихідної бази для поширення ідей соціального та національно-демократичного відродження, активізації дій громадськості республіки. У цей час відбулася знаменита привселюдна дискусія Мирослава Поповича на Центральному телебаченні із секретарем ЦК Компартії України Леонідом Кравчуком. Такі дискусії конче необхідні для глибоких зрушень у масовій свідомості українців, що має значною мірою посприяти пришвидшенню процесів національного самовизначення. У перші роки незалежності політична діяльність М. Поповича безпосередньо пов'язується з Партією демократичного відродження України, одним із співголів якої він був. Із часом він відходить від членства в якійсь одній із партій, надаючи перевагу вільній громадсько-політичній діяльності та науковій творчості.

Нові історичні реалії пред'явили суспільствознавцям країни нові запити, знову повіяло духом свободи й перед гуманітаріями відкрилися обнадійливі перспективи. Під впливом цих змін, а також внаслідок внутрішньої творчої еволюції дослідницькі інтереси М. Поповича поступово зміщуються в площину соціогуманітарної проблематики. Учений прагне осмислити події, що відбуваються в нього на очах, порівнюючи їх зі світовим досвідом розвитку цивілізації й шукаючи їхнє коріння в культурно-історичних джерелах української нації, в особливостях української ментальності. При цьому він сповна використовує досвід розроблення логіко-методологічних проблем розвитку науки. У науковій творчості М. Поповича цього періоду виразно вирізняються два блоки проблем: дослідження соціально-політичних процесів, що відбуваються у світі та в нашій державі, а також дослідження історії української філософської думки й національної культури. У цей час його обирають членом-кореспондентом (1992) і дійсним членом (академіком) Національної академії наук України (2003).

У циклі наукових публікацій, присвячених питанням стану та розвитку сучасного українського суспільства, М. Попович аналізує проблеми свободи та прав людини, становлення відкритого суспільства, формування ідеології засад державотворення, стан суспільної свідомості в посткомуністичній Україні, особливості української нації та національної мен-

тальності, шляхи гармонізації міжнаціональних та міжетнічних відносин, місце України в європейській спільноті. У книзі «Раціональність і виміри людського буття» (1997) автор застосовує стандарти логіко-філософської мови й концептуальний апарат, вироблений у царині методології науки, до характеристики фундаментальних вимірів людського буття — істини, добра і краси; до обґрунтування переваги соціально-демократичних ціннісних орієнтацій — свободи, справедливості, солідарності. У низці інших публікацій, зокрема у дослідженні «Європа — Україна — праві і ліві» (1996), М. Попович спиняється на суперечливості процесів, що відбуваються в нашій країні, розглядає український шлях до об'єднаної Європи. Значну увагу він приділяє політичному життю та становленню багатопартійності в Україні, а також перспективі її складових — демократичної й авторитарної, правої й лівої, ліберальної й соціалістичної. При цьому М. Попович позиціонує себе на боці соціал-демократії в європейському значенні цього слова, вважаючи соціал-демократичну перспективу розвитку України найприйнятнішою.

Згодом виходить друком нова обсяжна книга М. Поповича «Червоне століття» (2005), котра за своїм жанром є досить різнобічною. Її можна розглядати як фундаментальне історичне дослідження, що спирається на багатющий емпіричний та ілюстративний матеріал; як філософське осмислення цивілізаційного процесу концептуальними засобами філософії історії, що презентуються категоріями модальності, можливості та дійсності, неперервності соціального часу та дискретності соціального простору, які ми називаємо історичними подіями, явищами, націями, державами, культурами, цивілізаціями тощо; як логіко-методологічний аналіз, що реконструює історичний процес у його послідовності й визначеності, у логіці розгортання подій планетарного масштабу, їх передісторії, історії й постісторії; це своєрідний роман-есе, що подає у вільній композиції історію ХХ століття в образах, у дійових особах, у розмаїтті особистісних вражень і міркувань; як публіцистичний, популярний твір, легкий у прочитанні та сприйнятті. Ця книга присвячена системному аналізу фатальних для людської цивілізації подій, початковими та кінцевими віхами яких, що вирізняють ХХ століття в окрему смугу історії, автор називає відповідно Першу світову війну й падіння комуністичного режиму в СРСР. Мотивом цього всебічного аналізу виступає пошук смислу історії нашого часу та історії взагалі, соціального, морального і суто людського сенсу в розвитку окремих цивілізаційних організмів через національно-етнічні, культурні, політичні та державно-правові виміри.

І все ж таки, попри багатогранність дослідницьких інтересів, перевагу М. Попович віддає дослідженням історії української філософії та національної культури. Інтерес до цієї проблематики в нього зародився ще в часи розквіту логіко-методологічного руху. Ще 1972 року, коли за рішенням

ЮНЕСКО світова спільнота відзначала 250-річчя від дня народження Г.С. Сковороди, М. Попович у співпраці з такими визначними постатями, як філософ Сергій Кримський та поет Іван Драч, підготував працю, присвячену цьому великому українському мисленникові. У ній знайшли місце нові підходи до розуміння його творчості та її значення для української культури. Але процес видання книги просунувся лише до першої верстки й був загальмований ідеологічними цензорами. Працю звинуватили в ідейній незрілості, у відсутності класового підходу та інтернаціонального «пафосу», в милуванні старовиною тощо. Особливо компартійних чиновників дратувало те, що в книзі наводився багатий фактичний матеріал про високий для тих часів рівень освіти, художнього мистецтва та музичної культури українського народу. Книга «Григорій Сковорода» побачила світ лише 12 років по тому й зі значними літературними правками та купюрами.

Тільки пізніше, уже після краху СРСР, вільний від фільтрів партійного і класового підходів, від дотримання вимушеної методи дихотомії матеріалізму й ідеалізму, діалектики й метафізики та від інших незграбних та фальшивих стандартних форм тлумачення ідейної спадщини видатних мислителів минулого в якості віх на шляху до марксизму як вершини людської думки, Мирослав Попович 2007 року видає фундаментальну наукову працю «Григорій Сковорода: філософія свободи», в якій з урахуванням суперечливих трактувань цього феномену подає модерну реконструкцію світогляду та світорозуміння українського мисленника, бачення ним зовнішнього та внутрішнього світів людини. Він змальовує доробок Г. Сковороди в історичному діапазоні його життєдіяльності та великих духовних зрушень його епохи, у найширшому контексті філософських і в цілому культурних поворотів загальноєвропейського та цивілізаційного масштабів. Так Мирослав Попович стає продовжувачем традиції осмислення спадщини Сковороди, закладеної Володимиром Ерном на базі онтологічного тлумачення логосу та Дмитром Чижевським, який відкрив потужний вплив німецького містицизму на концепцію видимого і невидимого світів, що її обстоював Григорій Сковорода.

Подальші культурологічні пошуки М. Поповича ознаменувалися появою низки ґрунтовних книжок, що стали помітним явищем у філософській науці. Виходять у світ «Нариси розвитку логічних ідей у культурно-історичному контексті» (1979), «Світогляд стародавніх слов'ян» (1985), де вперше висвітлюється глибинне історичне закорінення духовності українського народу; «Микола Гоголь: роман-есе» (1989), де з'ясовуються фольклорні витоки його художньої творчості, пов'язані з глибоким проникненням в образність української міфології, розкриваються зв'язки з українським культурним середовищем та висвітлюється його вплив на долю України, що робить Гоголя невіддільним від української духовної історії; «Національна

культура та культура нації» (1991), у якій аналізуються проблеми культурної самобутності та національної ідентичності українського народу.

Найбільший суспільний резонанс серед праць Поповича кінця ХХ — початку ХХІ століття мало фундаментальне дослідження «Нариси історії української культури», яке витримало два видання (1998, 2001). У 2001 році ця праця була відзначена Національною премією України імені Тараса Шевченка. У книзі простежується процес розвитку української культури від найдавніших часів до сьогодення на тлі індоєвропейської та слов'янської міфології. Автор пов'язує українську культурну традицію з індоєвропейськими традиціями в духовній культурі слов'ян, висвітлює знакові культурні явища та здобутки доби Київської Русі, а також часів після неї у контексті протистояння Сходу і Заходу, католицьких, православних і османських взаємин. Значну увагу у книзі приділено маловивченим процесам формоутворення української культури в період Ренесансу і Просвітництва, українського бароко, козаччини й діяльності братств, литовським і польським впливам. Книга подає великий джерельний матеріал про культуру України у складі Російської імперії, розкриває її пограничний характер у зв'язку з двома полярними культурно-політичними орієнтаціями Росії. Автор послідовно розглядає особливості основних явищ, здобутків і знакових постатей української культури від початку ХІХ сторіччя і обґрунтовує в цьому контексті думку про появу нового «культурного ландшафту» України. Книга відтворює картину культури України в період тоталітаризму, комуністичної диктатури, коли вона (культура) зазнавала то певного піднесення («українізація» 1920-х років), то занепаду з трагічними наслідками для української інтелігенції, передусім гуманітарної. І все ж таки, як показує автор, вона вистояла як народна культура повсякдення, гуманітарна та науково-технічна культура України. Новітню культуру України М. Попович розглядає в усій її багатоманітності, включно з російськомовною гілкою. Разом із культурою, вирощеною впродовж століть, вона стала вагомим внеском українського народу до скарбниці світової культури.

У сучасній науці та в практичній суспільній діяльності все більшої ваги набирає проблема людини як головного мірила природного і соціального буття. Навколишній світ дедалі більше стає антропоцентричним, коли все, що відбувається в ньому, безпосередньо стосується людини і як оцінюване, і як дедалі більше спричинюване нею. Досить гостро стоїть питання про природу людського єства, про добро і зло, про свободу і справедливість, злет інтелекту і продукування загроз, про братерство і відчуження, самобутність і втрату особистості. Теоретичному осмисленню широкого кола цих проблем присвячена нова книга М. Поповича «Бути людиною», що побачила світ у 2011 році. Здійснюючи детальний філософський аналіз трактування проблеми людини в античній філософії та в раціоналістичній традиції модерну і узагальнюючи досвід різноманітних

інтелектуальних та морально-етичних практик, автор долає принципові труднощі логіко-методологічного характеру й обґрунтовує власну концепцію, на основі якої будує універсальну несуперечливу картину людського буття. Він визначає сутність і природу людини як суб'єкта інтелектуальної та практичної діяльності, що має складну структуру, серцевинним змістом котрої виступає світ цінностей. Фундаментальними серед них є свобода, справедливість, солідарність, котрі визначають і координують усю систему цінностей, що роблять людину особистістю й соціальною істотою. Реалізація світу цінностей робить суспільство таким, що відповідає критеріям людяності, забезпечує індивідуальну й колективну відповідальність. Розгорнута на матеріалах природничих і соціогуманітарних наук, обґрунтована М. Поповичем концепція людини втілює світогляд гуманізму, що виходить з уявлення про людину як найвищу й абсолютну цінність.

Вагомий внесок М. Поповича у філософську науку та споріднені з нею галузі знання вивів його в коло видатних вчених сучасності. Результати його досліджень широко відомі не тільки у вітчизняному інтелектуальному середовищі, а й у світовому науковому співтоваристві. Його наукові твори перекладають іноземними мовами та читають у багатьох країнах світу. Вони дали поштовх до нових наукових пошуків. На працях М. Поповича виросло не одне покоління молодих учених. Його теоретичні напрацювання слугують відправною науковою базою для прикладних розробок у соціогуманітарній сфері.

Поряд із цим Мирослав Попович віддає багато сил і енергії громадсько-політичній та науково-публіцистичній діяльності. Він є головним редактором українського науково-теоретичного часопису «Філософська думка», президентом Філософського товариства України, членом Комітету з державних премій України в галузі науки і техніки, чим активно сприяє розвитку наукових досліджень у нашій державі й підвищенню їхнього рівня. М. Попович багато років є незмінним президентом Товариства «Україна–Франція», учасником постійного франко-українського діалогу, сприяє зміцненню позитивного іміджу нашої країни й поширенню культурних національних надбань. У 2005 році визнання його заслуг втілюється у присвоєнні національної відзнаки Франції — звання Кавалера ордена Почесного Легіону.

Необхідно окремо відзначити ту частину багатогранної діяльності М. Поповича, яка справляє благотворний вплив на українське суспільство в цілому, його цивілізаційні та політичні орієнтації, громадянське й моральне відродження. Передусім слід підкреслити, що він систематично виступає в масовій пресі, на радіо й телебаченні з найпекучіших питань поступу українського суспільства. Упродовж останнього десятиліття Мирослав Володимирович стає учасником багатьох всеукраїнських і міжнародних форумів, «круглих столів», конференцій, політичних і громадянських ток-шоу, де обговорюються доленосні питання внутрішньої й зовнішньої

політики, міжнародного співробітництва України, державного будівництва й консолідації українського народу.

Усе це робить М. Поповича помітною постаттю на суспільному горизонті й дає всі підстави віднести його до категорії тих людей, кого заслужено визнають моральним авторитетом нації. Не можна не згадати того обнадійливого для всіх нас факту, що групою визначних постатей, що вособлюють сумління нації, до складу якої увійшов і Мирослав Володимирович, наприкінці минулого року, в день двадцятиріччя Всеукраїнського референдуму за Незалежність, було започатковано новий громадський рух, що отримав назву Ініціативи «1 грудня». Ініціатива передбачає постійне проведення всеукраїнських і регіональних «круглих столів» (частина з них уже відбулися), інших цивілізованих форм громадянського діалогу — із широким залученням молодого покоління та всіх небайдужих. Мета цих заходів — активізувати громадянське суспільство в боротьбі за моральні цінності, справедливість і вільний вибір, утвердити їх як критерії повноцінності політичного, соціального, культурного й економічного життя в часи, коли фундаментальні права українських громадян (свобода слова, свобода зібрань, право на справедливе судочинство) опинилися під загрозою.

Своєю науковою, громадсько-політичною та публіцистичною діяльністю Мирослав Попович активно сприяє утвердженню еталонів сумлінної науково-дослідницької роботи, демократичних цінностей і традицій у нашій державі, становленню та розвитку громадянського суспільства, позитивно впливає на формування конструктивної громадської думки в країні.

Петро Йолон — кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник відділу логіки та методології науки Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. Сфера наукових інтересів — системний аналіз та загальна теорія систем, проблеми онтології науки та реальності її об'єктів, проблематика ментальності, раціональні виміри трансформації соціальної реальності.
